

МИЛИЈА СТАНИЋ (Београд)

КВАЛИТАТИВНО-КВАНТИТАТИВНИ ДИФЕРЕНЦИЈАЛ ИЗМЕЂУ ВУКА—ДАНИЧИЋА И УСКОЧКОГ ГОВОРА

Као што је познато, линија која, грубо говорећи, полази од Бијелог Поља ка Мојковцу, па преко Колашина и Роваца, иде сјеверно од Бјелопавлића и јужно од Пјешиваца ка Грахову — одваја нашу старију новоштокавску акцентуацију (акцентуацију говора старе Црне Горе) од модерне, вуковске акцентуације (акцентуације сјеверне Црне Горе).

Као ни другдје, ни овдје немамо сасвим чисте ове двије акцентуације. Прије свега, линија коју сам овдје поменуо није увијек линија, већ појас или зона, у којој је, усљед вјековних додира, долазило до преплитања ова два акценатска система. Потврде пружају бројни дијалектолошки радови. Осим тога, на просторима сјеверне Црне Горе има покоја оазица старе акцентуације. Рећи ћу овдје ријеч-двије само о оној бјелопавлићкој на источној страни планине Сињавине. Бјелопавлићи (Брђани, како их зову Ускоци) имају овдје свој катун Округљак (Брчки катун, Ружицу) и пространу испашу Брчку. Будући да је овај катун десетак па и више километара удаљен од суседних новоштокавских катунa (штитаричког, крњојелског, ускочких катунa Отмичевац и Закоси), разумљиво је што новоштокавски говори нису нимало, или готово нимало, утицали на овај бјелопавлићи говор, нити је старобјелопавлићка акцентуација утицала што на ускочку и друге. Ови Бјелопавлићи кажу за Ускоке да у говору отежу као да вуку на воловима возове (балване) из Провалије, а Ускоци за Бјелопавлиће да не говоре као што треба, већ у говору подскакују, као да се играју језика. Иначе су се појединци, породице или групе досељене овамо са староакценатских терена акценатски претопили у новоакценатске изговорнике.

Ускочка акцентуација укључујући квантитативни систем, у суштини је као у Вука и Даничића: то је, што је већ речено, најмлађа новоштокава акцентуација са свим својим основним одликама: пренесен акценат, четири књижевна српскохрватска акцената, силазни само на првом слогу, узлазни на првом и осталим слоговима, осим последњег, никад дужина пред акцентом, увијек не наглашен последњи слог.

Разлика, разумије се, има и у области нагласка и у области дужина и краткоћа. Те су разлике или категоријске природе, у којима има читавих редова међусобних одударања, и појединачне, које су многобројне.

Разлике у акценту

Уопштено говорећи, могло би се рећи да је ускочка акцентуација, укупно узета, нешто ближа почетку ријечи него Вук-Даничићева. Друга је општа крупна разлика у овоме: ускочки је говор лаганији, тримији, ако тако смијем рећи, а ВД-ев бржи, полетнији.

ВД-еве именице типа *шар̄бв* — *шар̄два* пришле су у Ускоцима типу *јун̄ак* — *јун̄ака*, па одатле и *бјел̄двљев* и *Јак̄двљев* у ВД и *бљел̄двљев* и *Јак̄двљев* у У. Новосадски је Правопис остао при ВД, а велики рјечник САНУ признаје ускочки тип, али као другоразредан: *г̄ар̄бв*, *гар̄два* и у загради *гар̄ова*.

Деминутивни наставак *-ић* чешће је под дужином у У (*бр̄чић*, *вљ̄етрић*) него у ВД (*бр̄чић*, *вј̄етрић*), па отуда и интонациона разлика: *вљ̄етрића* (ген.) у У и *вј̄етрића* у ВД.

У Ускоцима је *изнош̄ење* према трпном придјеву, а у ВД *изнош̄ење* према инфинитиву. Истина, данас су се односи овдје нешто помутили у У. У РСАНУ обоје.

Називи волова као *мр̄коња* готово редовно су под дугоузлазним у У, а у ВД чешће под краткосилазним (*мр̄коња*). У РСАНУ и једно и друго (*г̄алоња* и *г̄лоња*).

Према ВД-ом *гр̄дџе*, *гв̄дџе*, *џ̄ље* и сл. стоји ускочко *гр̄дџе*, *гв̄дџе*, *џ̄ље* итд. У РСАНУ обоје (*гр̄дџе* и *гр̄дџе*) или је кратка интонација подређена дугој; *з̄еље* и у загради *з̄еље*.

Први слог именица типа *чувар*, *бунар* итд. у Ускоцима је обично под краткосилазним акцентом, а у ВД под краткоузлазним, па отуда и друкчије наглашавање и у осталим облицима парадигме: *бун̄ара* у У и *бун̄ара* у ВД.

Према помереном акценту у ВД и на истоку уопште у примјерима какви су *чуп̄авко*, *Мил̄енко*, *Јов̄ановић*, *Мил̄ановић*, *Јовићевић* итд. стоји основни акценат у У: *чуп̄авко*, *Мил̄инко*, *Јовановић*, *Милановић*, *Јовићевић* и сл. Додуше, Вук има и *Мил̄енко*, поред *Мил̄енко*. Постоји разлика и у презименима типа *Церовић*: *Ц̄еровић*, *П̄еровић* итд. у У и *Ц̄еровић*, *П̄еровић* и сл. на истоку.

Тако и *Раде* (У) и *Раде* (на истоку). Па онда *Бранко*, *Станко* итд. у У и *Бранко*, *Станко* на истоку, у Вука *Станко* и *Бранко*. У РСАНУ *Бранко* и *Бранко*. Као што се види, диференција је у повученом и основном акценту или у којем другом акценатском утицају. Тако и *брци*, *зраци* у У и *брци*, *зраци* у ВД.

У Ускоцима се имена као *Милосава* изговарају оштро (Милосава), а у ВД благо (*Милосава*).

Помјерени акценат у ВД у ген. мн. типа *градѡв̄а* у У је на првом слогу (*гр̄адѡв̄а*).

Према ВД-ом *бријегу* (лок. једн.) стоји ускочко и *бр̄ијегу* и *бријегу*, тј. и са основним и повученим акцентом.

У им. т. *студент* последњи је слог у У продужен испред сонанта (*ст̄удѣнт*), па одатле и ген. *студѣнта* итд. премена *студент* — *ст̄удѣнта* у књ. ј.

У Ускоцима је *цр̄к̄ав̄а*, *ма̄ја̄к̄а* и сл. у ген. мн. према *цр̄к̄ав̄а*, *ма̄ја̄к̄а* у ВД у истом падежу.

Суперлативни префикс *нај* у Ускоцима је под краткосилазном интонацијом, а у ВД под дугосилазном (на̄јбољи: на̄јбољи).

ВД-еви глаголи као *в̄ући* гласе у У *в̄ући*, па онда и *дов̄ући* (ВД) и *д̄ов̄ући* (У). У новосадском Правопису призната је књ. вриједност и форми *в̄ући*. У РСАНУ и једно и друго.

Ако су форме *сн̄ѣс̄ѣм*, *зб̄д̄ѣм* и сл. у Ускоцима такве, а јесу, онда су форме *д̄н̄ес̄ѣм*, *з̄б̄д̄ѣм* и сл. законите у овом говору. У ВД *дон̄ес̄ѣм*, *з̄б̄д̄ѣм*. Поред тога у Вукову Рјечнику стоји и *д̄н̄ес̄ѣм*, али само *ун̄ес̄ѣм*, *пон̄ес̄ѣм* итд. РСАНУ узима као равноправне обе форме: *изн̄ес̄ѣм* и *ѝзн̄ес̄ѣм*. Новосадски Правопис, који је усвојио доста акцената који до њега нијесу важали као књижевни, изговоре *д̄н̄ес̄ѣм*, *з̄ап̄еч̄ѣм* и сл. није подигао на висину књижевних изговора, мислим — неоправдано, јер су и ови изговори врло распрострањени. Да не помињем Вуковића и Ружићића, који су близу Ускоцима, ове изговоре (*д̄н̄ес̄ѣм*, *з̄ап̄еч̄ѣм*) има и Игрутин Стевовић у Грузи, а и доста других.

У ВД редовно је ново преношење: *з̄аузм̄ѣм*, *з̄асиј̄ѣм*, *ѝзатк̄ѣм* итд., а у Ускоцима старо: *з̄аузм̄ѣм*, *з̄асиј̄ѣм*, *ѝзатк̄ѣм* и сл.

Унификација презентског акцента у Ускоцима у глагола типа *спавати*: *сп̄ав̄ам* — *сп̄авају* према ВД-ој диференцији: *сп̄ав̄ам* — *сп̄авај̄у*.

Помијешаност изговора *чӣг̄амо* и *ч̄ӣг̄амо*.

Велики је број глагола типа *о̄ћелавити* који се у Ускоцима двојако изговарају: *о̄ћелавити* и *о̄ћел̄авити*, а у Вука само *о̄ћелавити*, у чему су имали удјела изговори *ћ̄ѣлав* и *ћ̄ѣл̄ав*.

Знатне су разлике у Ускоцима и код ВД у 2. и 3. л. једн. аориста: *в̄јѣнч̄а* (ВД) : *в̄јѣнча* (У), *з̄а̄чешл̄а* (ВД) : *на̄см̄ија се* (ВД) : *насм̄ија се* (У), *ч̄ѣпр̄ка* (ВД) : *чѣпр̄ка* (У), *шк̄рг̄утну* (ВД); *шк̄рг̄утн* (У), *пр̄ит̄ѣже* (ВД) : *пр̄ит̄ѣже* (У). Новосадски правопис, као и РСАНУ, усвојио је као књижевне и ове форме: *шк̄рг̄утн̄у*, *пр̄ит̄ѣже*, *с̄азда*, *в̄јѣнча*, *прив̄јѣнча*, *залел̄ѣка* и сл.

Разлике у квантитету

Постоје двије крупне квантитативне разлике између ВД и Ускока.

1. Придјеви на *-ов*, *-ев*, *-ин*, *-ав*, *-ас(т)* имају дужину у У на тим суфиксима а ВД је немају. Придјеви на *-ов*, *-ев* и *-ин* имају ту дужину само у ном. једн. м. р. (*Петрѡв* син, али *Петрова* шћер), док придјеви на *-ав* и *-ас* задржавају дужину и у свим другим формама: *чѡћѡв*, *чѡћѡва*, *чѡћѡво*; *бѡљас*, *бѡљаста*, *бѡљасто* итд.

Редовна је стара дужина у инстр. и лок. мн. именица типа *кућа*: *кућѡма*, док је у ВД нема. Тако је и у глагола типа мислити (са краткосилазним акцентом на слогу испред *-ити*), па онда и у одговарајућим сложеницама (*замислити*, *проислити*): *мислити*, *замислити* у У и *мислити*, *замислити* у ВД.

2. Супротно томе, у ВД постоји дужина сто-посто, тако рећи, на презентским наставцима, а нема је у Ускоцима у многим глаголима I, II, IV и VI Белићеве врсте: *трѣсѣм*, *чѡјѣм* (ВД) и *трѣсѣм*, *чѡјѣм* (У).

Редовно је дуг завршни вокал у 3. л. мн. имперфекта и аориста, од старих назала а кратак у ВД: *тјѣраѡху* и *тјѣраше* (ВД) и *ћѣраѡу* и *ћѣраше* (У).

Редовно је дуг и завршни вокал прилога на *е* и *ије* у ускочком говору, а обично кратак у ВД.

Као што видите, овдје је поменут извјестан број крупних и крупнијих разлика у акценту и квантитету између ускочког говора, с једне, и ВД, с друге стране. Разлике у ситнијим категоријама и појединим ријечима и облицима многобројне су, и овдје се не могу побројати. Ко жели да се исцрпно упозна са тим разликама, наћи ће их у мом раду „Ускочки акценат“ — СДЗБ, књ. XXVIII. Акценатско-квантитативни систем нашег језика и иначе је врло сложен, замршен. Хвала Вуку Стефановићу Караџићу што нам је у нашој акценатској прашуми просјекао стазу којом се, ево, и данас доста лагодно крећемо.

Милица СТАНИЧ

КАЧЕСТВЕННО-КОЛИЧЕСТВЕННЫЙ ДИФФЕРЕНЦИАЛ

Резюме

Ускоцкий говор является типичным народным говором, которые Вук Караджич взял в основу литературного языка. Поэтому, ускоцкая акцентуация вписывается в Вук-Даничиевскую систему акцентуации во всех существенных элементах. Существуют отступления, но они не нарушают равновесие акцентуации Вука. Вот несколько значительных отличий

1. По отношению к *вѹћи, тѹћи* т. п. стоит ускоцское *вѹћи, тѹћи* и т.п.

2. ВД: *зѹзмѣм, зѹсијѣм, ѹзаткѣм* и т.п., а ускоцское *зѹзмѣм, зѹсијѣм, ѹзаткѣм* и т.п.

3. ВД: *дѹведѣм, забѹдѣм, назѹвѣм* и т.п., ускоцское: *дѹведѣм, забѹдѣм, назѹвѣм* и т.п.

4. Значительные несовпадения в ударениях аориста: ВД.: — *дрѹ, вѹкнѹ, шкрѹгѹтнѹ*, и т.п. а ускоцское: — *дра, вѹкнѹ, шкрѹгѹтнѹ* и т.п.

5. ВД: *Мѹле, Јѹванѹвић, дебѣлко*, а ускоцское: *Мѹле, Јѹванѹвић, дѣбѣлко* и сл. У Ускоцима је Цѣровић, а у ВД Цѣровић.

6. ВД: *мѹјѹкѹ* (ген. множ.), а ускоцское: *мѹјѹкѹ*.

Одиночных несовпадений много: *ѹгрѹти, гвѹжѹ* и т.п. у ВД., а *ѹгрѹти, гвѹжѹ* и т.п. ускоцское

В ускоцском говоре есть больше разницы в долготе:

1. Суффиксы прилагательных: *-ов, -ев, -ин, ас(т), -ав* почти всегда долгие в ускоцском, а краткие у ВД.

2. В ускоцских говорах обязательна долгота типа: *кѹћѹма, лѹвадѹма* и т.п., которая отсутствует у ВД.

3. Многие глаголы 1, 2 и 6 спряжений Белича и почти все 6 спряжения с кратким гласным в окончании презента, а долгий у ВД.

4. Гласный в окончании 3 л. множ. ч. имперфекта и аориста долгий в ускоцском, *мѹшлѹгѹ, увѹдошѹ*, краток у ВД.: *мѹшлѹхѹ, увѹдоше*.

